

Миша Ђурковић
Институт за европске студије
Београд

UDK: 316.453
Оригиналан научни рад
Примљен:
21. 02. 2010.

КАКО СЕ КОНСТРУИШУ НАЦИЈЕ: ЦРНОГОРСКИ СЛУЧАЈ*

Аутор истражује проблем конструисања малих нација као дела геополитичких програма великих сила. Истражује се настанак и развој конструктивистичке теорије идентитета после Другог светског рата, која је помогла боље разумевање сложених процеса нстанка и развоја нација, али је на крају завршила у крајности код аутора који су конструисање изједначили са необавезношћу и делегитимизацијом.

У овом чланку фокус је на индикативном случају развоја црногорске нације. Аутор инсистира да је велики стратешки план деловања страних сила према Балкану у последња два века засниван на сузбијању српског етничког становништва, промени његовог идентитета, посебно у рубним крајевима, и спречавању да Срби направе озбиљну државу која би објединила већи део њиховог етничког корпуса. Политичке игре око реконструкције идентитета Црногораца посматрају се као део ове шире политичке наратије и акције.

Најпре се показује који су пориви стајали иза појаве идеје о сепаратном конституисању становништва ове мале покрајине настањене српским живљем у посебну нацију. Као родно место идеје показују се политичко-интелектуални кругови Беча и Пеиште с краја деветнаестог века, који су уживали подршку одређених утицајних британских интелектуалних делатника. Након њих стег преузимају хрватски католички интелектуалци попут Пилара и Шуфлаја, да би додатни замајац дала Комунистичка партија Југославије која уводи посебну црногорску националност. Постоје, наравно, и унутрашњи разлози као што су политичка амбиција књаза Николе, затим материјални и статусни интереси нове дворске елите, и на крају регионална специфичност и посебна историја државности.

Следи истраживање фаза у конструкцији и показивање како су подстицаји углавном долазили из католичких и комунистичких престоница, да би у новије доба Вашингтон одиграо кључну улогу. Аутор показује да водећи црногорски федералисти током двадесетих никада нису ни помишљали да Црногорце дефинишу другачије него као Србе. Прави индустрија идентитета почиње после другог светског рата. Посебно је важан временски период који се поклапа с успоном хрватског Маспока, када се руши Његошева капела да би је заменио Меитровићев маузолеј, оснивају Црногорска академија наука и умјетности и Подгорички универзитет.

Следи анализа радикализације ових идеја почетком деведесетих и њихово знатно усвајање као платформе за политичку независност након 1997 и посебно 1999, када се оснивају институције попу ДАНУ,

* Чланак је резултат рада на пројекту 149026 који финансира Министарство за науку републике Србије. Захваљујем се колеги мр Александру Раковићу на консултацијама и значајним примедбама.

Последњи део чланка посвећен је детаљном истраживању конструкције елемента „црногорске нације“ насталих и развијених у последњих петнаест до двадесет година: језика, писма, цркве, симбола и институција. Уочава се стално постепено померање прага прихватљивости, али и јасно и континуирано праћење неких унапред постављених циљева који воде ка преумљењу грађана (посебно млађих генерација) и конструкцији идентитета изграђеног на лажима, пропаганди и историјским фалисификатима.

Кључне речи: *нација, Црногорци, Срби, Аустро-Угарска, конструкција.*

Истраживање феномена нације и национализма доживело је велики преодак у другој половини двадесетог века. Почело је непосредно после Другог светског рата као критичко преиспитивање органицистичких митова и органицистичког схватања нације. Све се то дешавало под утицајем страховитих ратних разарања, геноцида и холокауста за које је једногласно окривљавано варварско слављење нације и расистичко уздизање појединих нација изнад осталих. Управо је та потреба за демистификовањем хиљадугодишњих или вечитих нација дала први подстицај за развијање конструктивистичког приступа датом феномену: уместо да се нације уздижу као вечите, непроменљиве органске творевине, требало је показати њихову историчност, рецентност, динамичност и променљивост.

Други подстрек дошао је из функционалистичког приступа историји и политичкој и социолошкој теорији. Укратко, побијајући обичај да се нације представљају као вечни пројекти који су циљ и сврха сами по себи, функционалисти су инсистирали на чињеници да су нације конструкти настали у одређеном временском периоду (модерна историја) са конкретним, веома практичним сврхама. Дакле нације нису вечите, већ су скорашњег порекла, и нису циљ већ средство, односно представљају конструкте створене зарад конкретних функција.¹

Овај конструктивистички модел шири се шездесетих година, вероватно и услед практичног подстицаја насталог деколонизацијом и углавном неуспелим покушајима да се на територијама нових држава створи основа за ону врсту хомогенизације коју је на западу обезбеђивала нација.² Но у доба Хладног рата постојао је читав низ далеко интригантнијих политичких проблема који су више привлачили социјалне теоретичаре, тако да се теорија национализма развијала на универзитетима без директног уплива на и даље доминан-

¹ Претече оваквог приступа су свакако марксисти који су у деветнаестом веку водили велике теоријске и практичне спорове са либералима. Њихов спор се често сводио на сукоб пролетерског интернационализма и грађанског национализма. Од Маркса преко Прве и Друге интернационале тече борба за „разобличавање нација“ као не само империјалистичког већ пре свега буржоаског конструкта који служи за експлоатацију радништва и за разбијање могуће пролетерске солидарности. О разлици ставова између комуниста и либералних националиста погледати класичну књигу, Szporluk (1988).

² Најважнији продукт овог таласа свакако су дела Карла Дојча. Погледати његову докторску дисертацију Deutsch (1953), као и зборник Deutsch & Foltz (1962).

тну перцепцију у јавном дискурсу о нацијама као магловитим концептима и о национализму као болести (једнако због Другог светског рата колико и због деколонизације).

Праву ренесансу теорија национализма доживљава 1983. године када се истовремено појављују три веома значајне књиге: Гелнерова, функционалистички интонирана студија *Нације и национализми*, те Андерсонова *Нација, измишљена заједница* и зборник Хобсбаума и Рејндера *Измишљање традиција*,³ двојице аутора јасне марксистичке провенијенције. Оно што је, међутим повезивало све три студије јесте снажно инсистирање на конструктивизму као основном приступу у изучавању читавог корпуса феномена који се баве питањем нација.

Насупрот мишљењима која су дотада доминирала чак и у науци да је нација нешто по себи проблематично, Гелнерова и Андерсонова књига показале су да је феномен нације у уској вези са природом капитализма, као и да је промоција и изградња модерног национализма био један од основних предуслова за фантастичан развој цивилизације, економије, политичких установа и институција, образовања, науке и културе. Ова врста конструктивистичког приступа помогла је да подручје истраживања нација и национализма оствари пуни научни и практични легитимитет.

Међутим, Хобсбаумова и Рејндерова књига имала је једну другу намеру. Њен циљ је био да деконструише митове о наводно прастаром извору одређених симбола којима су се поједине нације одликовале, самолегитимисале и хвалиле (попут килтова у Шкотској). Иако је у каснијој, веома утицајној књизи *Нације и национализми од 1789*, Хобсбаум усвојио доста од Гелнерове и Андерсонове методологије признајући генерално позитивну улогу феномена нације и национализма у модерној историји, овај познати марксистички историчар и теоретичар у својој завршној речи развио је своју кључну тезу да је време нација окончано. Нације по њему заправо представљају препреку за прелазак у глобално постнационално доба, доба регионалних и глобалних интеграција.⁴

Ову тезу прихватило је мноштво левих либерала и неотроцкиста који су током читаве прошле деценије промовисали обновљени просветитељски сан о једном, универзалном свету без граница. У исто време, међутим, дошло је до потпуно обрнутих дешавања на терену, до праве експанзије национализма на многим континентима, укључујући и европски, што је истовремено изазвало велики број студија случаја и теоријских разматрања датог скупа фено-

³ Вид. Гелнер (1997), Андерсон (1998), Хобсбаум и Рејндер (ур.), (2002).

⁴ Види Хобсбаум (1997): 205. С падом комунизма и укидањем блоковске поделе ојачале су и тенденције ка прављењу светске заједнице и светске владе које долазе из просветитељске филозофије, али и из традиције тајних друштава, пре свега масона. Постојање националних држава и снажних националних идентитета представља главну препреку за остварење таквих замисли, те је стога разумљиво да је и сам појам нације и национализма постављен на тапет срама у јавном дискурсу.

мена. Деведесете су златно доба изучавања национализма у свим његовим облицима, појавама, специфичностима, у зависности од партикуларних облика, карактера, наслеђа, окружења итд. Општи увид у ову расправу наводио је на закључивање да се ради о веома жилавом, разноврсном и функционално важном феномену који у савременом свету има читав низ практичних па и емотивних функција које и даље не могу бити замењене другачијим облицима организовања.⁵

Поменути идеолошки импулс доминантних левих либерала који су маштали о универзалном свету, спојио се на веома занимљив начин на Балкану с реалполитиком, односно геополитичким наложима интереса великих сила. Посматрање Балкана 90-их остаће класичан материјал за истраживање од раније познате теорије о добрим и лошим, односно корисним и некорисним национализмима. Као што је познато класичан пример таквих теорија јесте однос Маркса и Енгелса према ирском и енглеском, те мађарском и јужнословесном питању. У оба случаја они су издвајали један национализам као прогресиван и користан за револуцију и цивилизацију, а други као ретроградан и као сметњу снагама напретка.⁶

Исту идеју касније су преузели и други актери. Пример којим ћемо се овде бавити, такозване *црногорске нације* изузетно је занимљив и интригантан случај процеса вештачке изградње једне нове нације. Сама идеја, створена је ван Црне Горе пре око сто тридесет година, а онда је постепено наметана и имплементирана од стране различитих фактора, да би своју кулминацију и прави инжињеринг доживела током протеклих десет година. Кратак приказ овог илустративног процеса показаће сву опасност поигравања са конструктивистичком теоријом, када се она споји са геополитичким интересима великих сила и схвати као најпростији пледоаје за лабораторијски приступ друштвеним заједницама.

⁵ Треба истаћи да овај развој не мора да буде нужно супотстављен заговорницима интеграција и светске владе. Дисперзија национализма и подстицање локалних разлика води у разбијање солидних националних држава и суверених федерација средњег нивоа, и ка стварању квазидржавица које се много лакше уцењују, чине зависним и утерују у регионалне и глобалне интеграције. То је случај са католичким виђењем Европе региона.

⁶ Њихова сабрана дела имају доста осврта на могућност употребе националног питања за напредак револуције- Погледати на пример Енгелсово писмо из Лондона објављено у мају и јуну 1843. у коме каже „Дајте ми двеста хиљада Ираца и ја ћу срушити целу британску монархију“. *МЕД*, т. 4, стр. 9. Такође и чувени расистички интонирани чланак „Мађарска борба“ објављен у јануару 1849 у коме се о јужним Словенима најпогрдније говори као *отпатку историје* а свака њихова борба за национално самоосвешћивање и ослобођење посматра искључиво у функцији контрареволуције. *МЕД*, т. 9, стр. 146. Најозбиљнија критика оваквих приступа национализму као и такозване ремедијалистичке теорије национализма може се наћи у Уводу књиге Тамир (2002). Видети и прегледан Молнаров текст који показује да је Енгелс заправо вођен својим немачким национализмом, Молнар (2001): 81-90.

*

Нарација о конструкцији црногорске нације мора да прати вишедеценијски процес којим је Црна Гора од друге српске државе претворена у изразито антисрпску творевину. У питању је крајње занимљив процес социјалног инжињеринга који је преко образовног и медијског система током неколико генерација успео да у доброј мери избрише историјско сећање једног народа и да на његово место инсталира један потпуно другачији *софтвер*.

Други моменат који овде треба истаћи јесте методологија којом је поменути инжињеринг спровођен. Из популарне литературе позната је као случај куване жабе – дакле процес постепеног подизања температуре воде суда у коме се налази жива жаба. Као што је познато жаба се постепено навикава на нове околности до те мере да јој не пада напамет да искочи из реторте, тако да се на крају скува а да то не примети. Управо та методологија постепеног померања друштвене температуре, односно прихваћеног *мејнстрима* примењивана је у Црној Гори. Данас је процес знатно одмакао и будући да је Србија као матица српства дигла руке од Црне Горе, многи сматрају да је процес социјалног инжињеринга окончан. Да ли је то заиста тако, или ће Црна Гора остати дубоко подељено друштво, показаће време. Међутим и практично и теоријски веома је важно забележити како је овај експеримент вођен јер он отвара могућност за сличне реконструкције, брзинска измишљања нових подела и даљња цепања некада јединствених етничких простора.

Извори и основа за конструкцију

Читав деветнаести век, а посебно његова друга половина обележени су процесом буђења и еманципације малих европских народа који су почели да преиспитују свој положај под окриљем великих европских царстава. Он је почињао као покрет елита али је релативно брзо постајао масовни покрет, посебно у случајевима када је била присутна и социјална димензија (нарочито аграрни проблем). Поменути процес уочен је већ 1815. на конгресу Свете Алијансе када су либерализам и национализам проглашени за два сродна субверзивна покрета који подједнако подривају постојећи постваполеонски поредак. Велике силе су, међутим, током датог периода, као и увек водиле двоструку и крајње непринципијелну политику. Тамо где и када им је одговарало придржавале су се поменутог начела и сузбијале су национално ослободилачке покрете (разумљиво пре свега оних народа који су живели под њиховом влашћу, као и под влашћу значајних савезника). Тамо где су међутим, имале интереса, помагале су исте такве покрете за еманципацију и отцепљење. Ова дволичност је посебно дошла до изражаја у другој половини века, након Кримског рата.

На Балкану се као централно испоставило српско питање. Срби су као народ који заузима централне просторе полуострва у свим крајевима почели да развијају националну свест, чему је посебно допринело стварање аутономне, а затим и независне кнежевине Србије. Ношена таласом романтизма и суочена с чињеницом да се труло Отоманско царство распада, Србија је већ половином века истакла претензије на Босну, Херцеговину и друге крајеве у којима је живело српско становништво. Стварање јаке, независне српске творевине која би у себи објединила све српске етничке просторе, обезбедила себи излазак на море и овладала свим кључним путним правцима на Балкану, није било у интересу ниједној од великих сила. Чак и Русија, нарочито након Кримског рата када је Србија одбила да се сврста на њену страну, није благонаклоно гледала на идеје о ширењу православне кнежевине, иако је Велика Британија управо у наводном таквом покровитељству Русије видела највећу опасност за своје интересе на Балкану.⁷ Санстефански мир треба узети као кључни доказ ове тезе будући да је Русија њиме стварала не само велику Бугарску него и велику Црну Гору (Богуновић, 2008, стр. 102). Кључни споразум између Русије и Аустро-Угарске предвиђао је да Русија запоседне Бугарску, а Аустро-Угарска Босну и Херцеговиу.⁸

Корени новије трансформације црногорског идентитета, леже заправо у политици великих сила према српском питању у деветнаестом веку. Британско и Хабзбуршко царство једнако су радили на политици ограничавања српског ширења. Британија је на све могуће начине помагала опстанак Отоманске царевине као најбоље бране за ширење руског утицаја на Балкану, ка Босфору и Дарданелима и ка топлим морима. Хабзбуршко царство је са друге стране имало страх од стварања јаке суседне државе која би као магнет привлачила јужнословенске саплеменике и тиме угрожавала опстанак саме царевине у постојећим границама, као и њене претензије на територије са којих је турска царевина очигледно морала да се повуче.

Обе биократије су стога осмислиле стратегију цепања српског етничког простора и постепеног инжињеринга становништва на поједним ободним теориторијама тог простора. На томе је због физичке блискости и због мноштва кадрова који знају језик, посебно радио Беч. Циљ је био да се један по један регион одваја од главног културног и верског тока матице и спрема

⁷ Ова у најмању руку предрасуда о сталној непосредној повезаности Србије с Русијом, наставља да пресудно утиче на став западних центара моћи према нашем народу и данас. Као што Британце посебно занима сузбијање руског геополитичког утицаја, тако Ватикан настоји на сузбијању Срба као носиоца православља.

⁸ Политика Русије према Србији делимично се мења с доласком Карађорђевића, а суштински заокрет и подршка Србији дешава се непосредно пред Светски рат када је краљ Никола радикално погоршао односе с Петроградом, све више клизећи ка Бечу у нади да му то савезништво може очувати пољубане позиције код куће након капитулације у скадарском питању и све већи притисак народа за уједињење. Види Тредвеј (2005), стр. 186, 187.

за интеграцију у неки шири западни простор, пре свега у аустроугарско и генерално германско ширење ка истоку. За ову врсту стратегије постојала је и подршка Ватикана који је у хабзбуршкој „апостолској“ царевини традиционално гледао најјачу снагу за сузбијање православља и његових кључних симбола као што је ћирилично писмо.

Након Кримског рата и посебно после окретања династије Обреновић сарадњи са Аустро-Угарском, Русија је због својих интереса такође била против даљег проширења Србије. Прихватање Обреновића након Берлинског мира да се одрекну претензија на БиХ и да се окрену Старој Србији, односно Косову и Македонији, директно је угрозило руске планове за смањивање снаге Аустроугарске и за ширење Бугарске као свог најважнијег савезника.⁹ Отуда је и Русија градила директне везе са династијом Петровић, помажући књаза Николу и не показујући симпатије за идеју о уједињењу две српске државе.¹⁰ Британија и Хабзбурзи, а касније и Италијани су осим тога почели да нарочито почетком двадесетог века подстичу Николине амбиције ка проширењу Црне Горе и ка заокруживању ове мале државе као културално, верски и политички аутохтоне творевине.¹¹

Нажалост, још није детаљно истражен организован рад бечке и пештанске политичке и интелектуалне елите на осмишљавању, реконструисању и конструисању идентитета на простору Балкана. Он се свакако може лоцирати у другу половину деветнаестог века, а нарочито на период после Берлинског конгреса и аустријске окупације Босне и Херцеговине. Терзић указује на то да подстицаје за нове идентитете треба тражити у бечким и пештанским канцеларијама, у Ватикану и органима римске курије, као и у Загребу (Терзић, 2001, стр. 120). Нешто је боље познат и истражен рад Бењамина Калаја на реконструкцији идентитета у окупираној Босни и Херцеговини, који је укључивао забрану ћирилице, часописа штампаних у Србији, књига и историјских уџбеника, конструисање босанске нације засноване на богумилској традицији и босанског језика, увођење грба 1889. и друге методе потискивања српског идентитета.¹² Такође постоје и делимична истраживања рада бечког двора на формирању албанског идентитета као основе за модерни паналбански покрет, који је укључивао формирање института за албанологију (кругови око Лудвига, односно Лајоша Талоција), стандардизовање језика,

⁹ Католички интелектуалци попут Пилара традиционално тврде супротно – да је Србија најважнији руски експонент на Балкану, те да је чак и напад Милана Обреновића на Бугарску био подржан од стране Русије. Вид. Пилар (1990), стр. 212.

¹⁰ У јуну 1876. руски амбасадор у Лондону, кнез Шувалов јасно је истакао приоритете: „Србија нам није толико важна као Црна Гора“. Према Ковић (2008), стр. 181.

¹¹ О британској стратегији према Црној Гори више у Ковић, *op. cit.*

¹² Краљачић (1987), Milojkovic-Djuric (2000).

подстицање усвајања латинског алфабета, писање кратке историје албанског народа и осмишљавање симбола (грба и заставе).¹³

Следећи логику деловања у ова два случаја јасно је да се у истој кухињи осмишљавају и стратегије за подстицање (ре)конструкције црногорског идентитета као одвојеног од Срба. Врхунац стратегијског и интелектуално прегнућа у том правцу који имамо као прво конкретно сведочанство јесте рад хрватског католичког интелектуалца Ива Пилара¹⁴. У волуминозној књизи *Јужнословенско питање*, у предвечерје пропасти Аустро-Угарске, лансирана је теза о Црној Гори као Црвеној Хрватској, некада изворно католичкој земљи коју су наводно Немањићи превели у православље. Теза о Црвеној Хрватској, која се позива на *Летопис Попа Дукљанина*, представља иначе основу за све касније покушаје реконструкције идентитета становништва Црне Горе. Пилар изједначава Дукљу и Црвену Хрватску тврдећи да тај простор обухвата Црну Гору и Херцеговину.

Кључна теза која се користи као основа за конструкцију црногорске нације гласи: „Овако припаде Дукља све више у дјелокруг српскога утјецаја. Постаде у неку руку другим политичким средиштем српскога народа. Али првотно хрватско насељење као етнички момент и јаки утјецај католицизма ударили су овом подручју тако неизбрисиво, посебно обиљежје, да се Дукља, касније Зета, кроз читаву србску повијест јавља као посебна индивидуалност, која обично стоји у некој противности с етничким средиштем у Раши. Ови различни елементи показали су се тако јакима, да их до данас није било могуће свладати, па тако видимо још и данас покрај праве Србије још и Црну Гору, насљедницу некадање Дукље и Зете.“¹⁵

Овде треба оставити по страни контроверзне историјске расправе о *Летопису Попа Дукљанина*, о Црвеној Хрватској и о томе ком је етносу припадало становништво Дукље. Историјска наука добро зна да се о том времену не може говорити у садашњим категоријама: становништво се тада често селило, највећем броју људи идентитетска питања нису много значила па је по правилу неко подручје било обележено одлуком владара да се приклони једној или другој религији. Како је то и Батрић Јовановић показао потпуна је несувислост властелинске ратове између два феудалца или чак и два брата

¹³ Види Екмечић, (2008), стр. 332. О великом занимању Аустрије за Албанце које је збуњивало многе у Европи погледати Тредвеј, (2005), стр. 72. Још 20. јула 1877. аустријски конзул у Скадру шаље меморандум у коме објашњава да је стварање Албаније најбољи бедем од експанзије Словена, а пре свега Срба. Касније се у овај посао укључују и Италијани и Енглези. Велике заслуге за Албанце има Мери Идит Дарам (Mary Edith Durham), писац књига *High Albania* (1909) и *Struggle for Scutari* (1914).

¹⁴ Књига *Die Südslavische Frage und der Weltkrieg*, коју је Пилар под псеудонимом L.v. Südland, објавио први пут 1918. у Бечу. У преводу је као *Јужнословенско питање* објављена 1943. у Загребу, па 1990. у Вараждину.

¹⁵ Пилар, *op. cit.* стр. 47. Најважнија каснија разрада ових теза може се наћи у Мандић (1973).

називати *освајањем* у правцу промене идентитета или чак и *етничким чишћењем*. Није стога чудно што многи византијски писци говорећи о становништву тих простора наизменично говоре о Србима и Хрватима. Уосталом, становништво Македоније до дубоко у двадесети век није имало јасан идентитет, а читава села су прелазила на једну или другу страну у зависности од тога којој је цркви припадао свештеник. Бајка о Црвеној Хрватској је Пилару и његовим настављачима, међутим неопходна да би се на основу ње конструисало вештачко златно доба, првобитна „истина“ о пореклу Црногораца као Црвених Хрвата коју треба оживети и на основу ње исконструисати одвајање Црногораца од *мејнстрима* српске нације којој у модерно доба они неоспорно припадају. Друга и финална фаза тог процеса је наравно повраћај Црвених Хрвата у главни ток хрватског народа, што укључује и враћање на католичанство.

Ове врсте конструкција из различитих разлога оправдавао је један веома утицајан научно-политички круг у Британији који је чини се пресудно утицао на британску политику према Југославији и Балкану током двадесетог века. Најзначајније име овог лобија који Екмечић повезује са слободнишарским организацијама јесте историчар Ситон Вотсон. Он је пре свега у књизи објављеној најпре на енглеском 1911, а затим на немачком 1913, као и у посебном меморандуму написаном за потребе Форин офиса 1. октобра 1914, дефинисао правце пожељног развоја балканских прилика из британског угла. Ситон Вотсон се све до рата залагао за решавање јужнословенског питања унутар хабсбуршке монархије инсистирајући да би уједињење са Србијом и Црном Гором за Хрвате и образоване Србе било цивилизацијска трагедија пошто би у таквој држави надвладала источна над западном културом.¹⁶ Већ у меморандуму из 1914 а затим и у књизи из 1916. о Немцима, Словенима и Мађарима, он прихвата да је стварање Југославије нужност, али уз услов да у њој никако не превлада српски утицај јер би то за Британце био пораз. Стога читава британска политика мора да иде у правцу јачања католичког односно хрватског елемента као главног инструмента западног деловања на Балкану. Мит о Црвеној Хрватској као подлози за одвајање Црне Горе - једине српске творевине која излази на море – савршено се уклапа у ову норму о подстицању премоћи „западне културе“ дакле Хрвата на простору Балкана.

Осим спољних извора, постојали су и унутрашњи политички постицаји за кретање у овом правцу. Неоспорно је да је у етничком смислу идентитет становника Црне Горе (четири нахије) и још више Брда кроз читаву средње-вековну и модерну историју био српски. Црногорци су традиционално баштинили и преносили све класичне елементе српског етничког простора као што

¹⁶ Види Seton-Watson (1913): 430. О томе погледати Екмечић, *op. cit.* стр. 356, 357. и Мило Ломпар, „Титоизам и хрватска културна политика“, <http://www.slobodanjovanovic.org/2010/01/08/titoizam-i-hrvatska-kulturna-politika/>. Тим је постављена матрица која се репродукује у сталним симболичким дихотомијама типа Рим/Византија, модерно/ретроградно, европско/антиевропско, итд.

су заједничко сећање, митови, вера и црква, језик, писмо, епска поезија, симболи, имена топонима, култови Милоша Обилића, Светог Саве и Немањића и слична обележја. Тадиционално је скоро свака породица за себе тврдила да потиче од неког косовског јунака, а себе су видели као избеглице са Космета, односно као храбре и непокорне Србе који нису хтели да живе под туђином, па су стога отишли у брда да би живели у слободи.

Не случајно, управо су црногорски владари дали велики допринос обнови српског национализма и романтизма у деветнаестом веку. Свети Петар Цетињски је творац првог модерног српског националног програма. Читаво Његошево стваралаштво као и велики део Николиног опуса¹⁷ сведочи о тој опијености српством и српском историјом, као и о јасној свести о припадности српском етничком, културном па и националном елементу. То је чињеница коју не споре ни данашњи званични режимски историчари Црне Горе попут Шерба Растодера и Живка Андријашевића.¹⁸

Крајем деветнаестог века, међутим, јављају се и експлицирају и први елементи на којима ће се касније градити политичка разлика. Треба издвојити три чињенице: династичке сукобе и посебно политичку амбицију књаза Николе, затим материјалне и статусне интересе нове дворске елите, и на крају регионалну специфичност и посебну историју државности.

1. Књаз Никола је као и сви припадници елите српског етничког корпуса маштао о уједињењу српских земаља, али је гајио амбицију да на челу будуће уједињене српске државе буде управо династија Петровић. То је довело до првих размирица са Обреновићима, а велики ударац тој његовој идеји задат је 1903. када је на чело Србије дошао његов зет Краљ Петар I Карађорђевић¹⁹ и када је земљу захватио нови талас ентузијазма и националног одушевљења. Штавише, књаз Никола је врло брзо почео да страхује за сопствене позиције у Црној Гори услед све веће популарности Карађорђевића и појаве прве изразито српско унионистичке опозиционе Народне странке (Клубаши) која се формирала од стране некадашњих београдских ђака и неких угледних главара 1906.

Ова фрустрирана амбиција, страх за будућност своје владарске куће, и стална аустроугарска сплеткарења, довели су дотле да књаз Никола почне да се занима за различите идеолошке пројекте који би му помогли да учврсти своју власт, дакле за оне врсте пројеката који су подстицали и конструисали црногорску самобитност, а који су као што смо видели углавном долазили из

¹⁷ Нпр. чувена свечана народна химна *Онамо 'намо*.

¹⁸ За разлику од тзв дукљанских фанатизованих интелектуалаца попут Јеврема Брковића и Радослава Ротковића који се залажу за брисање сваке назнаке везе са Србима, ови прагматици сматрају да некадашње српство треба тумачити као фазу у развоју црногорске нације и постепено из нове визуре присвајати и симболички преобликовати такве елементе у нову идентитетску матрицу.

¹⁹ Краљ Никола се тада искрено надао да би краљевска круна у Србији могла да буде понуђена њему или сину Мирку. Вид. Богуновић, *op. cit.* стр. 222.

Ватикана, Беча и Лондона. Радило се о једном бескрајно амбициозном и лукавом човеку који је владао економски неодрживом земљом. Финансијска основа те земље зависила је вековима од пљачке, а затим све више и спољне помоћи. Ова економска зависност принуђивала је књаза Николу да води веома непринципијелну политику трговине са свим великим силама, а посебно балансирања између Русије и Аустро-Угарске. Када се са тим споји лична амбиција и стална тежња ка ширењу државе, постаје јасно зашто је Штросмајер закључио да књаз Никола показује симпатије према католицизму или како је он водио преговоре са Аустро-Угарском о могућем узимању дела Србије.²⁰

2. У малој кнежевини, а затим и краљевини, елиту су сачињавали углавном припадници дворских служби, а нарочито челници војске и других органа силе. Одани краљу, заинтересовани за одбрану својих позиција, материјалних интереса и угледа, такође су упркос васпитању и наслеђу почели да брину за евентуалну угроженост своје позиције у већој унитарној држави где би конкуренција била десетоструко већа. Исти пориви који су водили краља и његове синове,²¹ подстицали су и њих да се опиру претераном јачању веза са Србијом. То се јавно видело и после 1918. Док је Секула Дрљевић, велики борац за уједињење и делегат на подгоричкој скупштини постао федералиста онога тренутка кад није задовољена његова амбиција да постане министар правде, Јован Пламенац, организатор божићне побуне и председник црногорске владе у егзилу, постао је верни службеник Карађорђевића и чак члан Радикалне странке када је задовољен његов материјални и статусни интерес.

3. Једини фактор који је осим различите династије могао да служи као основа за будуће одвајање јесте чињеница посебне државности Црне Горе и

²⁰ Овом страном његове политичке личности бавио се Драгољуб Живојиновић, који у Живојиновић (1996): 179-184, детаљно реконструише ставове великих сила према понашању краља Николе током периода 1914-1916. Опште уверење било је да црногорски краљ шурује с Аустро-Угарском и води тајне преговоре. Заузимање Скадра 1915. тумачено је као потез који је морао да буде договорен с Бечом. Види такође и Богунувић *op. cit.*, стр. 241 о томе како је преко књаза Данила 1915. покушано приближавање централним силама и о преговорима грофа Беренсдорфа и конзула Караматија. Новица Ракочевић извештава да је престолонаследник Данило 1915. предлагао Аустријанцима да на Балкану остане један српска држава, Црна Гора, која би након слома и окупације Србије требало да буде проширена деловима Далмације, северне Албаније и Србије. Тиме су дакле Петровићи исказали територијалне претензије према Србији. Вид. Ракочевић (1969), стр. 121-124. Једно од најбољих сведочанстава о спремности Николе на различите па и контроверзне методе и средства јесте наведена Тредвејева студија о односима Црне Горе и Аустро-угарске између 1908 и 1914. Види Тредвеј (2005), посебно опис дешавања која су претходила проглашњу Црне Горе за краљевину, стр. 63, као и опис Мирковог нуђења Аустро-Угарској 1913. да окупира Санџак како би тиме спречила уједињење, стр. 187.

²¹ Ракочевић у својој докторској тези прецизно дефинише краљеве синове као германофиле и изразито антисрпски оријентисане. Описујући како се Мирко нудио аустријским окупаторима да га прогласе краљем окупираних Црне Горе, показује како је имао подршку делова елите и официра, али никакав углед и подршку у народу. Ракочевић, (1965), стр. 320.

посебног историјског регионалног континуитета. Ово је чињеница којој ни Србија није 1918. пришла на адекватан начин. Захваљујући том неразумевашу и неналажењу адекватног модела за интеграцију црногорског простора, на овом једном елементу почеће да се гради читава конструкција посебне црногорске нације, којој ће се касније придодавати и други елементи, укључујући и реконструкцију историјског памћења.

Почеци и фазе конструкције

Црна Гора је 1916, војнички поражена и капитулирала. Земља је потпала под окупацију Аустро-Угарске, један део војске се повукао са српском војском ка Албанији, а краљ Никола са свитом је отишао у Италију остављајући и народ и војску што ће га стајати круне после рата. Окупатор је током тих неколико година владавине почео да уводи нови црногорски идентитет и то би била прва фаза конструкције.²² Нпр. тада је српска тробојка, до тада званична застава, замењена црвеним алај-барјаком који ће на крају Ђукановићева власт деведесет година касније инаугурисати као званичну државну заставу. Окупатор је захтевао да се Његошеви остаци снесу на Цетиње, а на врху Ловћена је планирао да подигне споменик висок између 15 и 30 метара који би се звао *Геније победе*, монументалну фигуру са иницијалима Фрање Јосифа на мачу.²³ Једине новине које су излазиле, *Цетињске новине* штампане су латиницом, а велика пажња посвећена је питању образовања. Кључне новине у овом програму биле су увођење латинице и избацивање из уџбеника и наставе свих елемената српске историје, културе, култова итд.²⁴ Глајхшалтовање је требало да се одвија по моделу који је спровођен у Хрватској. Кад су се тринаесторо учитеља из Даниловграда побунили и одбили да уче децу без предавања српске историје и културе, изведени су пред војни суд и осуђени на по неколико месеци затвора.²⁵

Када је земља ослобођена 1918. краљ Никола је и даље био у избеглиштву. Процес уједињења и подгоричка скупштина праћени су с доста контроверзи које ће наставити да деле земљу. Земља се поделила на зеленаше (присталице краља Николе) и бјелаше (присталице уједињења и династије Карађорђевића). Уз много насиља на обе стране, личних, породичних и племенских сукоба укључујући и такозвани Божићни устанак на Цетињу, терористичке нападе зеленаша, паљевине кућа, убиста и сл, овај процес унутрашње

²² Ракочевић, *op cit.*, односно Ракочевић (1969).

²³ Ракочевић (1965), стр. 454.

²⁴ Ракочевић (1965), стр. 376.

²⁵ За време окупације два пута је падао Свети Сава када су школе по црногорској традицији прослављале своју школску славу. Интересантно је да су оба пута на приредбе и прославе долазили и представници окупационе власти покушавајући да се приближе народу. Види Ракочевић, (1965) стр. 381.

нестабилности трајао је све до смрти краља Николе у Француској 1921.²⁶ Вође зеленашког отпора били су лојалисти, некадашњи припадници официрског кора и двора краља Николе. Но, са његовом смрћу нестао је главни разлог сукоба, па су побуњеници и официри добили опрост и редом примљени у војску Краљевине СХС, уз призната звања и чинове. Николина породица је на иницијативу Краља Александра добила добру апанажу након чега је принц Данило потписао папир којим се породица Петровића одриче било каквих претензија на круну.

Иницијатива отпора у Црној Гори прешла је на политичке организације. Већ за изборе 1923 формира се црногорска листа чији је носилац Михаило Ивановић Године 1925. око ове групе некадашњих краљевих генерала и чиновника формиран је Црногорски федералистички покрет чији је идеолог и један од вођа био Секула Дрљевић, каснији сарадник Усташког покрета и Павелићевог режима. Од самог настанка федералисти уско сарађују са Хрватским блоком а нарочито са Хрватском сељачком странком, добијајући од њих чак и финансијску помоћ. Дрљевић је касније био укључен у покушај Радића да направи јединствену југословенску земљорадничку странку.

Важно је истаћи да током двадесетих година ни Дрљевићеви федералисти, ни Штедимлија као ни зеленаши раније, ни не помишљају да говоре о некавој посебној црногорској нацији. Најдаље се отишло у формулацијама типа *политички народ*. Постоје бројни документи, сведочанства и изјаве свих ових актера у којима јасно себе дефинишу као Србе, а своје незадовољство излажу искључиво у оквиру политичких и статусних термина сматрајући да Црногорци као део српског корпуса и сама Црна Гора заслужују бољи статус од оног који имају као део унитарне краљевине СХС, па чак и касније као бановина (од 1929).²⁷

²⁶ Велику улогу у свим овим дешавањима има Италија. Она је подржавала Николине напоре да се обнови његова власт, да се формира пук црногорске војске у Гаети, снабдевала је устанике храном, оружјем и другим потребама итд. Види. Живојиновић (2006), стр. 798. Историчар Милорад Екмечић сматра да је за прво помињање термина црногорска нација које се среће у једном меморандуму црногорске владе у егзилу упућеном Лиги народа 1920, заслужна управо Асоцијација италијанских националиста која је помагала краљу Николи. Види Екмечић (2002), стр. 52.

²⁷ Међутим све више је у игру улазио елемент на основу кога ће Дрљевић током рата с књигом *Балкански сукоби* завршити као расистички и шовинистички следбеник Алфреда Розенберга. Црногорци током двадесетих по федералистима јесу Срби, али прави, истински, непокорни за разлику од *рајетинских Србијанаца* које су векови ропства под Турцима учиниле лошим материјалом. Ова митолошко-расистичка теорија доживљава низ потпуно бизарних екстраполација као што су теза да су све вође устанка и владари у Србији Црногорци или невероватно поређење *Горског вијенца* и *Коштане* чији се јунак Митке заљубљује у Циганку што једном црногорском главару никад не би пало напамет! Нажалост многе облике овог расизма било је могуће видети и после 1944.

Прво помињање посебне „црногорске нације“ налазимо на Четвртом конгресу Комунистичке партије Југославије у Дрездену.²⁸ Тек од комуниста почиње следећа фаза конструкције која на трагу ватиканских и аустроугарских пројекција почиње да гради и измишља културолошке и идентитетске елементе неке нове нације. Комунистички и усташки покрет заједно су помогли црногорским федералистима и наследницима зеленашког покрета да читав пројекат помере ка пројекту вештачког конструисања „црногорске нације“.²⁹

Тридесетих година Дрљевић и пре свега Штедимлија преузимају читав програм црвене Хрватске који су раније изложили хрватски католички пропагандисти Иво Пилар и Милан Шуфлај, блиски Хрватској странци права. Врхунац тог покрета је Штедимлијина књига *Основе црногорског национализма*, штампана 1937, у Загребу.³⁰ Штедимлија је само преузео и надоградио читаву Пилареву теорију развијајући је и елаборирајући је под окриљем католичке цркве и у њеним гласилима. Основне идеје овог квазиисторијског фалсификата, сачињеног за крајње практичне потребе, тврде да је Дукља као најстарији облик државности на тлу Црне Горе била изворно католичка регија, а да су је насељавали такозвани Црвени Хрвати. У складу с овом истином, потребно је спровести нову инжењерију идентитета која би Црногорце остварила о њиховом правом пореклу, вратила под окриље католичанства (кроз неколико фаза) и политички их одвојила од Србије и повезала с Хрватима и Албанцима [вид. Алексић (2002), стр. 48 и даље]. Управо то је смисао данашње безбедносне Јадранско-јонске иницијативе која се развија под окриљем НАТО-а.

Наредну фазу обележила је италијанска, а затим и немачка окупација. Настављено је са праксом коју је у претходном рату уводила Аустро-Угарска. Промењени су државни симболи и промовисани елементи програма посебног идентитета у образовању, политичком уређењу, култури итд. Занимљиво је да је лидер ове области Крсто Поповић протерао Штедимлију и Дрљевића, а

²⁸ Антикомунистичка Југославија настала и у циљу спречавања ширења комунизма била је за большевике противник кога треба срушити на све начине. По старом рецепту, упркос прокламованом интернационализму подстицани су и помагани сви национализми и сепаратизми који су могли да допринесу рушењу јединствене државе и ограничавању снаге српског народа као кохезионог фактора државе.

²⁹ О природи комунистичког покрета доста говори чињеница да су непосредно после рата и током уједињења комунисти на подручју Црне Горе били *бјелашци*, противници Краља Николе и радикални борци за уједињење са Србијом. Међутим од 1923. када КПЈ одбацује Југославију као великосрпску буржоаску творевину и с Трећом земаљском конференцијом започиње нови курс подстицања национализма и цепања Југославије, који ће трајати све до 1935, и црногорски комунисти прелазе на зеленашке позиције.

³⁰ У време почетка распада СФРЈ, гласило католичке цркве у Хрватској *Глас концила* објавило је ново издање овог дела, а у Сплиту се појавило и ново издање књиге *Црвена Хрватска*, Лаус, Сплит, 1991.

себе је одређивао као Србина, као у осталом и готово сви Црногорци до краја Другог светског рата.

Најозбиљнији и најтемељнији допринос изградњи *црногорске нације* дала је комунистичка владавина која ја почела 1945. На првом и оснивачком конгресу КП Црне Горе на Цетињу 6. октобра 1948. у говору који понавља Штедимлијине тезе изнете на пример у *Горитачкој крви* (идеја о србијанској окупацији 1918), дугогодишњи вођа црногорских комуниста Блажо Јовановић (и сам пореклом из зеленашке породице) каже: „Такозвано уједињење Црне Горе са Србијом у новембру 1918. године извршено је не само против воље и расположења народа, него и уз помоћ бајонета српске војске, и то на најгрубљи начин, путем силе и преваре... То такозвано уједињење било је обично присаједињење. Црногорски народ није имао могућности да сам одлучује о својој судбини...”

Црногорски народ се није осјећао онако како су то мислили великосрпски хегемонисти у Србији и његови кортеши у Црној Гори; он се и тад осјећао посебним у националном смислу; он је већ био изградио своју националну државу, иако истина, знатно касније него српски народ у Србији. Црногорски народ је вјековима живио у посебним условима, различитим од оних под којима је живио народ у Србији. Ти посебни историјски услови учинили су да он постане друкчији од српског народа у Србији, да се осјећа друкчијим, јер сви чиниоци који нацију чине нацијом дјеловали су у томе правцу да се он национално развије посебно и да се осјећа посебно у односу на српску нацију... у периоду такозваног уједињења црногорски се народ углавном, већ био оформио у нацију.³¹

Овај политички програм оствариван је несметано током следећих четрдесет година. Систематски је рађено на редефинисању националног памћења и историје, како би се што више умањиле заједничке одлике, а нагласиле посебности „црногорске нације”.³² Образовање, потирање вере, медији, вештачко грађење институција, уништавање трагова о српском идентитету, манипулисање пописима, све је то било стављено у функцију грађења некакве посебне „нације”. Као илустрацију издвојићемо овде само неколико важних момента.

1. Књижевно стваралаштво Петра Петровића Његоша и Краља Николе цензурирано је тако што су брисани они делови у којима јасно и експлицитно себе одређују као Србе, а такође и о становницима Црне Горе говоре као о Србима.

2. Почетком седамдесетих година основана је ЦАНУ, Црногорска академија Наука и Умјетности како би се интелектуалци, уметници и научници из

³¹ Блажо Јовановић, наведено према Стаматовић (2002), стр 290.

³² Већ 1948. године појављује се нова званична историја Црне Горе Јагоша Јовановића која индикативно носи назив *Стварање црногорске државе и развоји црногорске националности*, Цетиње, 1948.

Црне Горе одвратили од чланства у САНУ. У то доба је Црна Гора имала мање од пола милиона становника што у доброј мери говори колико је у практичном смислу то био непотребан потез, мотивисан искључиво идеолошким и политичким наложима. Не треба заборавити да су први почасни чланови били два Хрвата, Јосип Броз и Владимир Бакарић који је у приступном предавању говорио о *црногорском језику*.

3. Рушење Његошеве заветне капеле и постављање на том месту Мештровићевог храма инспирисаног масонским обележјима.³³ Овај потез је Католичка црква са пуним правом сматрала својим великим успехом, страховотим ударом на српско сећање и стварну историју Црне Горе.³⁴ Веома је занимљив податак да је Штедимлија 1970. под окриљем Крлежине заштите, написао јавно писмо подршке у *Вијеснику* за Мештровићев споменик. У том контексту не сме се испустити из вида мрачна улога Вељка Милатовића, егзекутора УДБЕ и каснијег високог функционера комунистичке власти у Црној Гори (Председник Скупштине, а затим и Председништва Црне Горе), који је посебан интерес показивао за идентитетска питања. Неоспорни симпатизер хрватског Маспока и штићеник Јакова Блажевића, био је један од кључних људи за операцију уклањања Његошеве капеле.

Да се ради о континуитету једне јасне политике, треба се подсетити чињенице да је ловћенска капела страдала у бомбардовању 1916 и да су аустријске власти Његошев ковчег снеле на Цетиње. Када је 1924 покренута иницијатива за обнову капеле, интервенцијом црквених кругова код краља Александра спречено је да се већ тада на месту капеле подигне Мештровићева грађевина која је подсећала на египатску пирамиду.

У исто време, крајем шездесетих и почетком седамдесетих (дакле у време такозваног Маспока у Хрватској), настаје и појављује се један број историјских студија који обнавља Штедимлијине тезе. То су дела о којима у Уводу књиге Црногорци о Себи говори Батрић Јовановић: *Историја школства и просвете у Црној Гори*, Томаша Марковића (1969),³⁵ затим *О постанку и развоју црногорске нације*, Сава Брковића (1974) и нешто касније мали рад Шпира Кулишића *О етногенези Црногораца* (1980). Јовановић осим основне аргументације ових аутора и њеног рационалног побијања, преноси и веома занимљиву расправу одржану јуна 1981. године у Марксистичком центру ЦК ЦК Црне Горе где су режиму блиски историчари попут Драгоја Живковића и

³³ У Београду је 1971 припремљен број часописа *Уметност* који је посвећен дешавањима око Његошеве капеле. То је бр. 27/28, јули-децембар 1971 који је забрањен, а његово фототипско издање објављено је тек 1989.

³⁴ О томе сведочи писмо које је Папин изасланик Паловинети 1969 написао црногорском митрополиту нудећи му сарадњу на сличним плановима. Види у Алексић, *op. cit.*, стр. 201.

³⁵ Касније је откривено да је у питању песудоним Савића Марковића Штедимлије, те остаје занимљиво сведочанство да је овај црногорски усташа и један од оснивача Хрватске православне цркве, 1969. штампао књигу у Београду.

Радослава Ротковића на врло невешт начин бранили Кулишићеве тезе (Јовановић, 1989).

Иста екипа интелектуалца била је ангажована за писање одредница о црногорској култури и историји у *Енциклопедији Југославије* која је под Крлежиним руководством рађена у Југославенском лексикографском заводу у Загребу.

Наредна фаза је експлицитно промовисање Штедимлијиних теза које Јеврем Брковић и Данило Радојевић покрећу у београдским медијима око 1987. У то доба се међутим уздизао талас и српског националног буђења који се пренео и на Црну Гору. Поново су почеле да се штампају књиге са некомунистичком верзијом историје, појавили су се први опозициони медији попут крагујевачких *Погледа* који су износили скривену слику комунистичке владавине, кренуо је талас такозваних антибирокупатских митинга који су полако добијали све тврђу српску националну ноту. Све то је морало да се одрази и на Црну Гору где се такође појавио неоромантичарски занос слављења преткомунистичке историје и свог српског идентитета. У периоду 1988-92 и Црна Гора је у великој мери била део таласа српског националног романтизма.

Но природа режима је и након смене Жарковића, Буђина и Орландића остала веома контроверзна. И даље је то остала изразито полицијска држава у којој су службе све контролисале и пројектовале, што ће се тек касније јасно открити. Чини се да је неокомунистичка власт младих лавова Булатовића и Ђукановића применила стари систем контроле противника измишљен још у руској Охрани: стварање сопствене опозиције.³⁶ Читав политички и партијски простор је контруисан тако да на два крила егзистирају два екстрема: *Народна странка* Новака Килибарде која се залагала за интегрални српски програм, која је била веома блиска Караџићу и србијанским националистичким круговима, а на другом крају *Либерални савез* Славка Перовића, који је наставио изразито зеленашку и прохрватску политику. ДПС-у је ова конструкција дала могућност да себе постави у центар и да се представи као умерена снага која одржава стабилност и мир у Црној Гори, а такође да држи све карте отвореним за будуће спољнополитичко усмеравање државе.³⁷

Не постоји други начин да се објасни простор који је чак и у време рата за деловање добила структура *Либералног савеза*. Занимљиво је да се већ од 1993 на акцијама и пројектима које они организују (као што је формирање *Матице Црногорске*) појављују и званични представници државе.³⁸ Иако је дакле период 1988 - 96 доба када се може рећи да је ова идеологија у великој мањини у Црној Гори, неоспорно је да је током свог тог времена опстала због

³⁶ О томе како је Милошевић у исто време то радио у Србији погледати први есеј у Ђурковић (2002).

³⁷ Ова конструкција је имала чак и географску компоненту која је симболички била важна. *Народна странка* је формирана и централно је имала у Никшићу, док је *Либерални савез* био везан за Цетиње. Тако је Подгорица као центар Црне Горе остала ДПС-у.

³⁸ Види Алексић, *op. cit.*, стр. 87.

толеранције, а касније све више и помоћи од стране режима. Из тог период остала је позната епизода око потписивања Карингтоновог хашког документа када је председник Црне Горе Момир Булатовић најпре 18. октобра 1991. прихватио, а затим под притиском Милошевића одбацио план којим се де факто укида СФР Југославија. Постоји довољно сведочења која показују како је руководство Црне Горе већ тада настојало да се дистанцира од Милошевића и приближи ставовима западних сила. Као и раније у црногорској историји и овога пута је изгледа обећана финансијска помоћ споља одиграла велику улогу.³⁹

Једнозначно карактерисање нове *анти-бироократске* власти која је ступила у јануару 1989 као српско-националистичке које је уобичајено код западних аутора, приликом детаљније анализе једноставно не пије воду. Крајње је интересантно да је један од првих потеза управо те власти била организација преношења остатака Краља Николе и краљице Милене из Сан рема на Цетиње. Они су 1. октобра 1989. уз све државне и верске почасте сахрањени у дворској цркви на Ђипуру (Кнежевић, 2007, стр. 89).

На основу свега реченог мора се закључити да су индепендистички кругови чак и удоба тзв. *Рата за мир* имали своје дефинисано место у замишљеном систему ДПС и стога били толерисани а касније и подржавани из појединих државних кругова. Кључну финансијску помоћ таквим круговима у то доба пружају западне фондације попут Фонда за отворено друштво.

Од 1997. почиње фаза у којој Ђукановићев режим постепено преузима програм и идеологију Либералног савеза и Социјалдемократске партије, спроводећи их корак по корак у дело.⁴⁰ У периоду 1997- 2000 он је уз помоћ Запада учинио велики корак у заокруживању посебног цивилно-безбедносног система, укључујући нпр. и стварање Министарства иностраних послова Црне Горе,⁴¹ а затим и финансијског, монетарног и царинског система. Црна Гора је тада одбацила динар, а увела немачку марку, поставила своју царинску службу, и ојачала и опремила полицију тако да чини паралелну војску.⁴² У то доба Ђукановић је имао велику подршку у Београду од свих опозиционих структура, које су биле склоне да црногорски проблем гледају као де-

³⁹ Morrison (2009), p. 99. Ова финансијска страна посебно ће доћи до изражаја у периоду 1997-2000 када је Ђукановићу дата огромна количина новца у виду помоћи за заокруживање одвојеног ентитета супротстављеног Милошевићу и Србији. По једној студији ОЕЦД-а из 2003, Црна Гора је током 1999. и 2000. од ЕУ и САД добила 485 милиона долара. Види, ОЕЦД, *Reviews of National Policies for Education, South Eastern Europe*, vol. 2, Paris, 2003, стр. 198.

⁴⁰ У књизи Момир Булатовић износи како му је 1996. у Вашингтону речено да је дошло време да се Црна Гора дистанцира од Милошевића и Србије. Кад је он одбио да игра такву улогу, цео пакет је преузео Ђукановић. Види, Булатовић (2004).

⁴¹ Још пре Петог октобра, са мисијама у Лондону, Риму, Берлину, Вашингтону, Сарајеву и Љубљани.

⁴² Morrison, *op. cit.*, pp. 177 и даље.

мократско питање и да стога игноришу све очигледнији сепаратизам. Но било је и оних који су га свесно подржавали у том послу. Треба забележити да је београдски Форум за етничке односе Душана Јањића 1998. године објавио књигу корифеја новоцрногорства Душана Ичевића *Црногорска нација* (Ичевић, 1998).

У детаљној анализи постављања институција и изградње овог програма видећемо да је током претходне, дефанзивне фазе ЛС-а заправо постављен читав идејни и идеолошки систем, а да је Ђукановић уз помоћ новца, полиције и медија само ојачао и применио претходно изграђену инфраструктуру. И то је, наравно, ишло корак по корак под разним изговорима, али је континуитет пројекта очигледан. На овом таласу је и Београдски споразум из 2003 и референдум и осамостаљење 2006 и доношење антрисрпског устава из 2007. Идеолози попут Срђана Дармановића најављују да се ту задатак не завршава већ да је циљ спустити број Срба испод 20%, а Црногорце вештачки промовисати у већинску нацију са својим језиком, црквом, писмом итд, што они и даље нису.

У наредном делу текста покушаћу да направим реконструкцију новијег процеса изградње црногорске нације у протекле две деценије, и да се фокусирам на анализу развоја појединих елемената ове конструкције као што су језик, писмо, симболи, црква и друге институције идентитета, званична историја, награде итд.⁴³

Елементи конструкције „црногорске нације“

Црногорски језик

Настојања да се локални дијалекти преименују у посебне језике новијег су доба. Ни црногорским комунистима није падало на памет да језик којим говори народ у Црној Гори назову црногорским. Разлог лежи у томе што је званични језик те државе био српско-хрватски. Сами Црногорци су вазда јасно знали којим језиком говоре и најлепша сведочанства о љубави према сопственом српском језику и свести о његовом идентитетском значају могу се наћи у делима Његоша и Николе.

Након распада Југославије, Срби и Хрвати су вратили називе српски и хрватски језик при чему су се ови други током деведесетих изразито трудили да унаказе сопствени језик мноштвом неприродних кованица како би се што је могуће више разликовали од Срба. Врхунац тог лудила је *Разликовни*

⁴³ Будући да се ради о скорањим дешавањима, још увек не постоје детаљне студије о изградњи овог идентитетског простора и његових институција. Значајан материјал може се наћи код Морисона, посебно у седмом поглављу које се бави унутрашњом опозицијом целовитом ДПС-у у првој половини деведесетих. Најзначајнија колекција материјала је збирка хронолошки сакупљених текстова Алексић, *op. cit.*, коју овде више пута наводим.

српско-хрватски ријечник. Бошњаци су такође у потрази за својим идентитетом почели да користе Бошњачки језик и да праве речнике, граматику и читаву инфраструктуру која би овај дијалект требало да претвори у самостални језик.

По истом рецепту су и идеолози нове нације од почетка деведесетих почели да језик у Црној Гори називају црногорским. Црногорски Пен центар је 1994. године објавио *Декларацију о угрожености црногорске културе*. Једна од најважнијих идентитетских ставки ове декларације је тврдња о угрожености црногорског језика иако он наводно историјски чини базу за српски, хрватски, бошњачки и црногорски језик. Читава Декларација која говори о угрожености црногорског идентитета од стране великосрпског шовинизма, представља јасну основу за конструисање културног национализма као основе за политичко-етнички национализам и државну самосталност.

Озбиљан медијски простор ова иницијатива добија међутим, тек након 5.октобра 2000, односно након пораза Милошевића. Као и много шта друго из овог корпуса идеја, покренуо је Јеврем Брковић након свог повратка из Загребa 1999. Током 2001, он је почео да заједно са Војиславом Никчевићем (председником друштва Црногорско-хрватског пријатељства) пропагира идеју о црногорском језику који наводно има 33 слова. Од бизарног феномена, ова идеја је временом постала део *мејнстрима* новоцрногорства. Због њене претеране псеудонаучности академици ЦАНУ је никада нису прихватили, тако да је за овакве и сличне идеје режим морао да оформи такозвану *Дукљанску академију наука и уметности* (1999).

Најдоследнији делатник на пољу афиркације црногорског језика, био је управо дукљанки академик Војислав Никчевић, такође и председник Друштва црногорско-хрватског пријатељства. Он је још 1997.у издању Црногорског пен центра објавио *Црногорски правопис*, да би 2001 ДАНУ издала и *Црногорску граматику*. На насловним странама обе књиге налазе се чувени *шј* и *жј*.

Под утицајем дукљана, од 2000. је упркос важећем Уставу из 1992 који као званични одређује српски језик, за званични језик у образовним институцијама проглашен „матерњи“ само да би нове генерације брисале сваки осећај повезаности са српским идентитетом. Треба такође регистровати да и неке међународне институције још почетком ове деценије прихватају и промовишу дискурс о црногорском језику. У званичној студији ОЕЦД-а која се бави образовањем у Црној Гори као званични језик наводи се „Montenegrin (a form of Serbian but with 33 rather than 30 characters and considered socio-linguistically specific to Montenegro)“⁴⁴

⁴⁴ OECD, *Reviews of National Policies for Education, South Eastern Europe*, vol. 2, Paris, 2003, стр. 197. Две илустративне занимљивости. Још у марту 2000. на конференцију Будимпешти имао сам прилике да од омладинке ДПС-а Ирене Радовић чујем како је језик у Црној Гори као ијекавски ближи хрватском него српском!? Ова особа је касније брусилa своју каријеру радећи за британску амбасаду у Београду, па у Подгорици, да би одатле

Након периода промовисања у медијима и након осамостаљења почело је са следећом фазом, институционализацијом језичког пројекта. Предлог новог Устава који је за режим 2006 израдио академик Мијат Шукловић предвиђао је као званични језик управо *Црногорски*. Следеће године је ова идеја и реализована тако што је за званични језик у Уставу проглашен црногорски, али је наведено да су у употреби и српски, бошњачки, албански и хрватски. Пародија је то што у то доба није постојала ни граматика, ни речник, ни прецизно одређење колико тај наводни језик има слова.

Други корак је покушај преименовања катедре за српски језик на факултету у Никшићу у катедру за црногорски језик. Овај покушај је као и покушај да тринаесточлани државни Савет за стандардизацију језика дефинише садржај црногорског језика пропао током лета 2008. Комисија је дала три различита решења (да остане српски, да се црногорски стандардизује без нових слова и да се стандардизује са чувена три нова слова). За катедру је одлучено да уписује и студенте за српски и студенте за црногорски језик. Дакле имплементација иде спорије од очекиваног због евидентног силовања природе језика, али нормативне основе (уставне) и политичка воља очигледно постоје што је у Црној Гори сасвим довољно.

Оно што није успело 2008, коначно је под мучним околностима остварено у јулу 2009. О читавом пројекту набоље говори чињеница да ниједан члан трочлане радне групе која је направила коначну верзију правописа и речника није из Црне Горе. Чланови су Људмила Васиљева с лавовског универзитета из Украјине и Јосип Силић са загребачког свеучилишта. Председник је филозоф (!?) Миленко Перовић, чувени антисрпски професор са новосадског универзитета и дугогодишњи сарадник *Монитора* и Брковићевог *ЦКЛ*-а. Ова бизарна операција, као преписана из *Топ листе надреалиста*, донела је низ урнебесних детаља као што је на пример чињеница да и даље нема граматике или низ невероватних препорука као што је она да се оно што аутор жели да нагласи пише ВЕЛИКИМ СЛОВИМА!⁴⁵

Врло занимљива и илустративна за суштину овог пројекта је чињеница да је први докторат из области црногорског језика (монтенегристике) одбранио подгорички Муслиман Аднан Чиргић на свеучилишту у Осијеку! Муслимани чине значајну основу укупне државне и чак и идентитетске конструк-

прешла на место заменика министра иностраних послова Црне Горе. Друго, од једног од најутицајнијих Срба у САД, Бранка Тупањаца чуо сам тужну причу о гостовању једног лидера Народне странке из Црне Горе у тој земљи. Овај човек, каснији председник те странке, био је почетком деведесетих на студијском путовању у Америци које му је омогућила државан администрација. Током те посете највећи део времена је провео као обејкат испирања мозга од стране неколицине кадрова задужених за њега. Циљ је био да му се објасни како он национално није Србин већ Црногорац, као и да не говори српским језиком већ црногорским. Говоримо дакле о периоду кад је распад СФРЈ тек почињао и кад још ни у Црној Гори није било помињања црногорској језика.

⁴⁵ Види, „Његошев је ЦРНОГОРСКИ језик“, *Време*, 993, 14. 01. 2010.

ције Мила Ђукановића. Чиргић за основу црногорског језика узима говор подгоричких муслимана, а муслимани чине и значајан део подржавалаца Црногорске православне (?) цркве, као и носећи део црногорске дијаспоре. Најважнији државни историчар Шербо Растодер такође је Муслиман.

Писмо

Историја писмености у Црној Гори је историја ћириличног писма. Као православни народ, део српског етничког корпуса, уско наслоњен на Русију, Црногорци су писали и књиге печатали на ћирилици. Прва употреба латинице дешава се као и у Србији за време аустроугарске окупације. Окупатори су издавали лист Цетињске новине који је штампан на немачком и српском језику, на латиничном писму. На латиници су између два рата прво почели да објављују Дрљевић и Штедимлија, да би права промоција латиничног писма уследила након победе комуниста, после Другог светског рата.

Устав Црне Горе од 1992. донет је на таласу наводног новог српског романтизма, па је за службени језик у члану 9 проглашен српски језик ијекавског изговора. Међутим, други став овог члана одређује равноправност ћириличног и латиничног писма иако је било очекивано да се на таласу наводног повратка традицији предност да ћирилици као историјском писму грађана Црне Горе.

Припадници Либералног савеза су као свој симбол користили палац и кажипрст раширене тако да образују латинично L.⁴⁶ Након великог обрта 1997, овај знак преузимају и нови суверенисти, подржаваоци ДПС, а у медијима упадљиву предност добија латиница. После 2000. скупштински материјал се доставља искључиво на латиници, званична државна саопштења се објављују само на овом писму, сајтови државних институција (Владе, Председника, Скупштине) постоје само на латиници итд, парламентарне издавачке куће као што је ЦИД објављују књиге претежно и све више на латиници, итд. Суштински је латиница промовисана, а ћирилица сузбијана и углавном протерана са званичних медија.⁴⁷

Устав из 2007. године је у ставу 2 члана 9 задржао одредбу о равноправности ћириличног и латиничног писма, али је увођењем Црногорског језика као званичног *de facto* зацементирао латиницу као будуће писмо тог језика. То је несумњиво крајње исходно читаве политике, иако је још увек превише рано да се и формално промовише искључиво латинице. Отуд је чак и Перовићев речник, у складу са Уставом навео да су ћирилично и латинично писмо равноправни. Данас у Црној Гори само Срби и њихове организације

⁴⁶ Погледати насловну страну зборника Bieber (2003).

⁴⁷ Постоје и ретки изузеци као што је лист *Побједа* који и данас излази на ћирилично писму на ком излази од оснивања. Претпостављамо да би латинизација *Побједе* била превише велики удар, што би одударало од стратегије постепених и слабо уочљивих корака којој режим прибегава.

(укључујући и СПЦ) промовишу и бране ћирилично писмо док мањине, режим и институције користе латиницу као своје писмо, у складу с препорукама Штедимлије, Јеврема Брковића и Војислава Никчевића.⁴⁸

Симболи

Пројекат реконструкције националног сећања с разлогом се често заснива на измени визуелних симбола. У традиционалним и усменим културама (каква је и црногорска) митови, предања и видљиве ознаке идентитета често су значајнији и од образовних институција. Отуд се и протеривање ћирилице може тумачити у том кључу, као планирана замена писма које је чинило основу заједничког српског идентитета.

У истом правцу је ишла и измена осталих симбола, са видљивом намером да се обележја православног наслеђа супституишу одликама из Штедимлијиног визуелног ракурса. Кључни удар на традиционално памћење Црногораца догодио се крајем шездесетих и почетком седамдесетих година с рушењем Његошеве капеле на врху Ловћена. Велики песник и владар сахрањен је по сопственој жељи на врху Ловћена да све будуће нараштаје својим делом и скромном православном црквом у коју је положен подсећа на врлине чојства, православног хришћанства и српског идентитета коме је у својим делима подигао велики споменик. Рушење ове капеле није само антихришћански чин већ је планирани напад на све оно што је Његошево завештање представљало. Маузолеј који је на том месту изградио велики католички уметник Иван Мештровић је паганско-масонска творевина која је потпуно затрла дух изворног Његошевог завештања и једнако је цензурисање Његоша као и истинско цензурисање његових дела урађено за време владавине комуниста.

Брисање аутентичног наслеђа Петровића видљиво је у замени њихових симбола новоствореним обележјима која су у последњих десет година инсталирана као симболи нове Црне Горе. Основна застава традиционалне Црне Горе је српска тробојка са водоравним пољима црвене, плаве и беле боје. Ова застава се може видети нпр. на сликама с крунисања Краља Николе 1910. године, а Уставом из 1905, члан 39, дефинисана је као званична.⁴⁹ Српска црвено–плаво–бела тробојка може се видети већ на ленти првог црногорског одликовања, Његошеве медаље за храброст, исковане још 1841.⁵⁰ Чак и током

⁴⁸ Свакако треба забележити да политички прагматизам као основно правило режима налаже да кад је потребно и они искористе ћирилицу. Тако је у кампањи за последње председничке изборе 2008, ДПС-ов кандидат Филип Вујановић имао и билборде на ћирилици.

⁴⁹ Отуд се потпуно погрешном показује тврдња Морисона да је та застава први пут уведена 1910. Вид. Morrison, *op. cit.*, стр. 193.

⁵⁰ <http://www.heritage.org.me/muzealije/odlik.htm> . О бесмислености теза које побијају српски идентитет модерне Црне Горе довољно говори и Обилића медаља, највеће црногорско одликовање које је исковано 1847. Књаз Никола 1869. установљава Орден Светог

комунистичког периода није било покушаја да се ова застава промени. Такве покушаје имали су окупатори, Аустро -Угарска у Првом и Италија у Другом светском рату, са очитом намером да се избрише највидљивији симбол јединства са Србијом.

У новије време Либерални савез је први почео да промовише такве симболе. Још 1990. делегација ЛС је гостујући у Загребу на конвенцији ХДЗ-а са шаховницом спојила Крсташ Барјак, заставу са Вучјег дола на којој доминира црвена боја. Временом је у употребу уведена и друга застава црвене боје, војнички Алај барјак, тако да је на скуповима и митинзима ЛС промовисан идентитет црвене боје као основне боје црногорских симбола. Након 1997 тај програм преузима и владајући ДПС па се на његовим митинзима поред до тада доминантних званичних тробојки, полако појављују и нове црвене заставе. Постепено су тробојке потпуно протеране, а црвена боја је усвојена као основно симболичко обележје нове државе. Међутим, неопходно је увидети да је ДПС већ Законом о државним симболима из 1993. учинио први корак у одвајању од српског идентитета. Тада је као државна застава прописана тробојка која уместо плаве има светло плаву односно „плаветну“ боју. Ово је дакле још један од низа примера које смо навели, а који јасно показују да се режим из периода 1989-1997 никако не може карактерисати као српско националистички. Штавише.

Праву револуцију у употреби нових симбола видели смо 1999. за време и после бомбардовања када креће читава поплава симбола нове Црне Горе у свим облицима и величинама (упаљачи, привесци, мале заставе, шоље, капе). Након Милошевићеве смене чини се да је сепаратистички импулс почео много слободније да се испољава, па већ од 2001 почиње потпуни изгон српских тробојки. Треба, међутим уочити да и такозвана просрпска односно пројугословенска опозиција предвођена СНП-ом није носила и користила српску већ југословенску тробојку. Чак и за време референдума 2006 било је забрањено коришћење српских застава, што је подржавао чак и тадашњи Београд. Почетак употребе чистих српских застава везан је тек за успон *Српске листе* која од септембра 2006. постаје водећа опозициона структура.

Након суштинске институционализације Алај барјака као званичне заставе на митинзима владајуће коалиције, 2004. донет је и Закон о државним симболима који га је коначно увео као званичну заставу Црне Горе, са грбом Петровића на средини

Стварни скандал и доказ о институционализацији Штедимлијиног наслеђа као званичне политике данашње Црне Горе, учињен је увођењем нове химне. За традиционалну химну и народну песму Црне Горе сматрана је песма краља Николе *Онамо нама* настала на таласу српског националног романтизма.

Петра који такође има ленту у форми српске тробојке. Дакле не ради се о плаветној, већ о јасно плавој боји, идентичној са заставом Србије.

У другој половини деведесетих креће прва употреба традиционалне народне песме *Ој свијетла мајска зоро*. Опет после 2000. она почиње да се све више намеће преко медија да би Законом од 2004. постала званична химна. Скандал је то што је за химну прихваћена верзија која укључује две строфе које је написао усташки сарадник Секула Дрљевић и што се та химна натура и српском народу. Бизарност историје састоји се у томе што је најстарија сачувана верзија ове песме била изразито српска песма која је гласила *Ој јунаштва свијетла зоро* са познатим стиховима „Једина си за слободу ти остала српском роду“.

Црква

У основи идеје о реконструкцији националног идентитета у Црној Гори лежи настојање да се промени верски идентитет грађана. И раније се показало да је покатоличавање делова српског етничког простора водило њиховом трајном отуђивању из српског идентитета и да су сви покатоличени Срби временом постали Хрвати.

Још од Штедимлије постоје потпуно разрађене црте плана за покатоличење Црне Горе, које следе нацрте који су постављали Пилар и Шуфлај, а пре њих још Аустро-Угарски интелектуалци. У основи прича тврди да је Дукља била католичка територија коју су Немањићи (Св Сава) силом превели у православље.⁵¹ У том циљу се постојање Барске надбискупије користи да би се доказивало несрпско порекло њене пастве иако су њени верници себе јасно одређивали Србима, а многи и до данас славе славу. Штедимлија је као први корак тражио аутокефалност Црногорске православне цркве, дакле њено одвајање од Српске православне цркве, а као други њено унијаћење, односно прихватање духовне превласти Ватикана, да би се у трећем кораку процес окончао преласком у католицизам.

Ову линију мишљења која је и за време комунизма подстицана из Ватикана (у случају Македоније је то и урађено), крајем осамдестих јавно почињу да промовишу Јеврем Брковић и други будући дукљански академици. Тако је већ 1990. оформљен *Одбор за вртање аутономије Црногорске православне цркве* на чијем се челу налазио управо Брковић. Чињеница да се у одбору налазио Исмет Крцић, познати муслимански фундаменталиста из Санџака јасно је говорила о чисто политичкој и антисрпској природи ове иницијативе. (Касније ће у сличне „православне“ институције улазити и други Муслимани,

⁵¹ Мада сам Штедимлија на другим местима тврди да је тек владика Данило урадио то поправослављење. Вид. Алексић, *op. cit.*, стр. 73. Најбоље излагање читаве стратегије унијаћења која стоји иза идеје о ЦПЦ, латинци и црногорском језику изнео је сам Јеврем Брковић у интервјуу „Ми смо народ којему је истргнуто срце“, објављеном у *Гласу Концила* од 26. априла 1992.

попут Фадила Реџића, и католици попут чувеног Бранка Сбутеге, као и декларисани атеисти)⁵².

Први конкретан чин у стварању ЦПЦ, ови расколници су учинили 1993. Из Италије је доведен бивши свештеник Антоније Абрамовић који је због разних недела био изопштен из Православне цркве. На Цетињу је овај несрећник пред једним бројем људи извикан за митрополита Црногорске православне Цркве и тако је она „васпостављена“. Као што су многи приметили, овај насилни чин у полицијској држави каква је Црна Гора не би био могућ без подршке бар делова власти и безбедносних структура која је очигледно већ тада постојала.

Абрамовић је као стар човек брзо преминуо па је за његовог наследника 1996. године од стране изопштених бугарских расколника „хијеротонисан“ рашчињени бивши свештеник из Завидовића у БиХ Мираш Дедеић. И он и друга два „свештеника“ су из регуларне Православне цркве избачени због крађа, превара и других непочинстава, тако да наводна ЦПЦ коју су они правили јесте неканонска и противзаконита крађа имена Православне цркве.⁵³ Упркос томе и упркос обећањима које је током председничких избора 1997. дао патријарху Павлу, тражећи и добијајући његов благослов, Мило Ђукановић је 1998. као председник државе честитао Дедеићу Ускрс у исто време кад и митрополиту СПЦ.

Већ следеће године 1999, у полицијској станици на Цетињу ЦПЦ је противзаконито регистрована као призната верска заједница. Ова институција није заживела међу народом, али је као очигледан политички пројекат реконструкције идентитета и припреме посебне државе и нације, имала сву логистичку подршку режима и многобројних спољних фактора. Од 2000. крећу бруталнији покушаји отимања храмова од СПЦ, а 2007. режим излази са предлогом да се и ЦПЦ у Уставу помиње као званична верска заједница.⁵⁴

С друге стране није јасно ни понашање врха Митрополије Црногорско-приморске. Одмах након референдума 2006. Митрополит је добио титулу

⁵² Погледати списак Муслимана који помажу ЦПЦ, Алексић, *op. cit.*, стр. 109. Пројекат ЦПЦ су такође директно поржавали и људи који су себе експлицито дефинисали као атеисте.

⁵³ Треба погледати како о процесу „обнављања“ црногорске православне цркве говори историчар Муслиман Шербо Растодер у књизи, Андријашевић-Растодер (2006), стр. 455. Потпуно лажно представља обојицу поменутих (Абрамовића и Дедеића) као наводне свештенике православних цркава, и прећуткује да је покојни Пимен био патријарх расколничке бугарске цркве коју православни свет не признаје. Највећа превара је да је покрет за обнову ЦПЦ „произашао из народа“. У Црној Гори је опште познато да је ова наводна црква без верника директно повезана са безбедносним службама Мила Ђукановића и да су и чланови и гласачи ДПС саблажњени над њеним постојањем.

⁵⁴ Растодер поштено износи суштину проблема: „Око овог питања рефлектоваће се све савремене дилеме црногорског друштва, питања његовог идентитета и перспективе.“ Андријашевић-Растодер, *op. cit.*, стр. 455. Дакле ЦПЦ је вештачки политички идентитетски пројекат, а не верско питање.

архиепископа, међу свештеницима Митрополије није уобичајено да говоре како припадају Српској православној цркви, него се искључиво говори да је то Православна Црква у Црној Гори, а у свом писму владикама епископ Григорије је први јавно поменуо⁵⁵ да се спекулише о могућности да архиепископ Амфилохије Радовић, ако не постане патријарх разматра могућност да одвоји Митрополију и од ње направи аутокефалну црногорску цркву. Има још оних који су склони да мисле како је могуће да пројекат црногорске државности значајну институционалну подршку добије не од Мирашеве у народу непризнате секте, већ управо одвајањем званичне Митрополије Црногорско-приморске од Српске православне Цркве. Најгласнији јавни заступник таквих ставова је потпредседник ДПС Светозар Маровић. У том правцу очигледно се ради.

Институције

У заокруживању пројекта посебне нације веома су значајне институције око којих се тај нови идентитет гради које својим постојањем симболички чине стубове те нове грађевине.

Комунистичка власт је дала два значајна доприноса тој конструкцији. Ако је стварање подгоричког универзитета могло да се схвати и као реална потреба школовања елите и оплемењивања читаве републике тиме што Подгорица и Никшић постају градови професора и студената, стварање Црногорске академије наука и уметности не може да се тумачи никако другачије него као вештачко одвајање Црногораца од главног тока српске културе, науке и уметности. Структуре окупљене око ЈС, а затим постепено и режим, овом процесу су додавали нове моменте да би након 1999 имали праву инфлацију нових гласила и институција.

Осим поменутог Одбора за вртање аутономије ЦПЦ који је основан 1990, међу најраније продукте овог пројекта спада у Црној Гори недељник *Монитор*. Овај прохрватски часопис уз угашени часопис *Либерал* од самог почетка је представљао главно гласило структура окупљених око ЈС, а такође и једно антисрпско гласило које је временом добијало све теже облике шовинизма кад су Срби као народ у питању.

Негде у исто време и рекло би се на истој таласној дужини формирано је у Загребу друштво Црногораца *Монтенегро*⁵⁶. Са овом институцијом је ЈС од почетка имао одличне контакте. Она је подржавала ХДЗ и борбу Хрватске против српског народа. 1998. године потпредседник СДП-а странке која је преузела програм ЈС и тада потпредседник Владе ЦГ Драгиша Бурзан

⁵⁵ Види његово чувено отворено писмо у *Вечерњим новостима*, од 09.12. 2008.

⁵⁶ Ова традиција бежања од свог језика и присвајања италијанског и католичког означавања Црне Горе коју је ЈС иницирао, после 2000. постаје званична државна политика. Присталице суверености скандирају на језику свог некадашњег окупатора *E viva (vero) Montenegro!*

званично је примио Драга Кастратовића, председника друштва *Монтенегро*, иначе човека коме је Штедимлија оставио своју личну библиотеку.

Брковић је такође био на челу и фондације *Свети Петар Цетињски* насловљене по великом црногорском владару чије је име овде коришћено за политику дијаметрално супротну од идеја овог творца првог српског интегралистичког програма у новијој историји.

Треба поменути и значајне невладине организације и удружења као што су *Хелсиншки одбор у Црној Гори* и *Црногорски ПЕН центар*, које су до великог обрта из 1997. имале пресудну улогу у очувању и промовисању пројекта.⁵⁷

Посебно је такође значајно формирање *Матице Црногорске* на Цетињу 1993. Ова иницијатива цетињских интелектуалаца зеленашке провинијенције, одржана је уз присуство тадашњег Министра образовања и ректора државног подгоричког универзитета. Њима очигледно ни тада није сметала чињеница да је на почетку прочитан поздравни телеграм Далибора Брозовића, тадашњег потпредседника ХДЗ-а и што је читав скуп одисао Штедимлијиним духом.

Дневни лист *Вијести*, штампан на латиници покренут је 1998. уз парадржавни новац и врло брзо је лансиран као модерни инструмент за пропагирање државне политике заокружења државности и идентитета. Вијести су не случајно постале дневна варијанта *Монитора*, будући да иза њих стоји формално исти издавач Мишко Перовић.

Велики број институција пресудних за осамостаљење и „преумљење“ створен је након повратка Јеврема Брковића 1999 у Црну Гору из Загреба. И сам тај чин означио је окретање Црне Горе ка Хрватској. Уз помоћ државе и државних средстава Брковић је 1999. оформио *Дукљанску академију наука и умјетности* која је заправо у потпуности промовисала Штедимлијин програм. Она је на једном месту окупила осим Брковића и Војислава Никчевића, Радослава Ротковића, Рајка Церовића, Милорада Поповића па и трансформисаног Новака Килибарду, који су почели да стварају читав низ псеудоисторијских теорија о етногенези Црногораца, симболима, идентитету, култури итд.⁵⁸ Од 1999. ови интелектуалци су доминирали на црногорској државној

⁵⁷ Велику помоћ пројекат црногорске независности добијао је из Београда. На само да су га јавно подржавали титоистички великани који су дошли из Црне Горе попут убице Јова Капичића, или други успешни Црногорци у Београду, глумца Миме Карацића или редитеља Срђана Голубовића, већ је иза њега стала читава инфраструктура неотроцкиста из невладиног сектора чији је главни идеолог Латинка Перовић. Ту спадају Хелсиншки одбор из Београда на чијем је челу Соња Бисерко, ЈУКОМ Биљане Ковачевић Вучо, *Време* и *Данас* чији је дописник из ЦГ један од водећих сепаратистичких интелектуалаца Веселко Копривица, затим низ аналитичара попут Мирка Ђорђевића итд. Ови људи, увек спремни да кажу све најгоре о Србији и *великосрпском шовинизму*, су увек радо виђени гости на режимским медијима у Подгорици и дежурни тумачи дешавања у Београду. Део исте приче је и веза Ђукановића с новосадским аутономашима.

⁵⁸ Овде има страховито много занимљивог и бизарног материјала. Осим расистичке мржње према Србима коју су нештедимнице просипали на страницама *Црногорског књи-*

телевизији и другим парадржавним медијима. То је врло брзо постала званична културна и интелектуална парадигма, упркос томе што су званични политичари тврдили да немају намере да развијају дукљански идентитет већ „мултикултурални“.

У оквиру овог пројекта појавио се и монструозни месечник *Црногорски књижевни лист*, сачињен углавном од псеудонаучних прилога којима се конструисао нови идентитет и од огромне количине шовинистичких текстова уперених против Срба, Србије и политичких неистомишљеника.⁵⁹

Године 2000, покренута је и такозвана *Црногорска енциклопедија*, потпуно у духу нове интерпретације историје и традиције, наслоњене на Штедимлију.

Треба макар поменути и бројне институције црногорске дијаспоре које је режим подржавао, а које су углавном биле сачињене од Муслимана и Албанаца. Нпр значајан догађај је *Други свјетски конгрес црногорске дијаспоре* одржан на Цетињу 12. и 13. августа 2000.

Било је такође и доста узгредних пројеката као што су луксузна ревија *Црногорац*, покренута крајем прошле деценије, или *Лучиндан*, лист такозване ЦПЦ. Све, наравно, финансирано од стране режимских органа.

Завршимо овај списак улогом Универзитета у Подгорици. Већ сам помену да је и настанак ове институције повезан са циљем одвајања омладине и интелектуалне елите од српског идентитета. Универзитет је постао значајно средиште политичких дешавања у Црној Гори. У оквиру њега је почела и смена старог комунистичког руководства када је професор Веселин Вукотић крајем осамдесетих као сива еминенција погурао пробој младих лавова, будућих владара. Његова три најважнија кадра (и бивша студента) су Момир Булатовић, Мило Ђукановић и Љубиша Станковић.

Посебно важну улогу универзитет је добио у овој деценији када га је Ђукановић у потпуности предао у руке *Социјалдемократској партији* и када је за ректора постављен Љубиша Станковић, високи функционер и један од идеолога ове прохрватске партије. (Истој партији припада и декан Факултета политичких наука Срђан Дармановић.) Неоспорно да иза таквог чина стоји притисак западних структура (као што је у Србији ДС принуђен да кључна места препушта Г17) јер се тиме омогућава надгледање, корупција и анти-српско усмеравање и регрутовање будуће политичке, пословне и интелектуалне елите у Црној Гори.

жевног листа (у међувремену скинутог и са интернета као да никада није постојао!), ови прагаоци су попут Ротковића стварали теорије о томе како су Црногорци дошли са севера Немачке покушавајући да поистовете топониме из ова два краја Европе. Он је са овом праксом иначе почео још раних осамдесетих. Погледати, Јовановић, *op. cit.*, стр. 50.

⁵⁹ Након осамостаљења из 2006. ЦКЛ је престао да излази пошто режим више није имао интереса за тако радикалну и шовинистичку варијанту пропагирања програма. Идеју су преузеле у много суптилнијем и пријемчивијем виду званичне државне образоване и културне институције.

*

Све ове институције заједно служиле су као темељи легитимације новог политичко-идентитетског пројекта, али и као основа свакодневне политичке пропаганде режима. Ту би требало додати и велики посао и сваковрсну подршку коју су овим пројектима давале разне званичне и незваничне међународне институције, фондације, медији итд. Овде нема простора ни за реконструкцију процеса измене школских програма и уџбеника који су као званичну историографију увели школу Шерба Растодера, на основу које се деца уче како је Црна Гора традиционално била жртва великосрпских претензија, те да је и 1918. она окупирана од стране Србије.⁶⁰ Важан је и допринос нове културне политике и критичарског погледа на свет који промовишу Јевремов син Балша Брковић и Андреј Николаидис.⁶¹

Значајни моменти су и преименовање улица (уместо Немањиног булеvara данас се пружа Булевар Светог Петра Цетињског), рушење зграде у којој је одржана Подгоричка скупштина и подизање на истом месту споменика Краљу Николи, затим подизање монументалног споменика краљу Николи на главном никшићком тргу, опште потискивање имена српских јунака, научника и владара из имена институција, улица итд, и уместо њих промовисање Балшића, Црнојевића и селективно Петровића, затим стварање система награда (укључујући и Његошеву и Лубардину) где се селективно присваја, вади ван контекста и кривотвори културно наслеђе и историја Црне Горе итд.

Велики значај у овом процесу одиграли су спортисти и естрадне личности којима је власт несребично помагала.⁶² Процес се и иначе подстиче општим системом државне корупције. Режим не прихвата никаква права оних 32% грађана који чине Србе у Црној Гори и систематски настоји да их сведе на мањину испод 20, а можда касније и 10%, о чему су често и експлицитно говорили званичници и режимски теоретичари. Уз то, читав економски систем је сачињен тако да се од Срба прави социјална категорија и да се

⁶⁰ Видети Андријашевић-Растодер, *op. cit.*, који дешавања 1918-е у Црној Гори одређују као „смјену окупатора“ стр. 292. Детаљно о глајхшалтовању уџбеника с ових позиција у Стаматовић (2007).

⁶¹ Наведимо његов програмски текст „Херој без својстава“, објављен 31. септембра у подгоричким *Вијестима*, настао као полемика са ставовима Станка Церковића о Гаврилу Принципу.

⁶² Као део одвајања од Србије које су Американци према Булатовићу прокламовали 1996. и које Ђукановићева власт беспоговорно остварује, на све начине се преко црногорских музичких фестивала и електронских медија популарише и промовише хрватска поп музика. Као део одвајања од сопствене српске традиције, на тапет су дошле и гусле које интензивно замењују тамбурице!?! Види Јована Папан, „Гусле – сироче сукцесије“, http://starisajt.nspm.rs/kulturnapolitika/2006_papan_gusle.htm

посебно млађим генерацијама нуди избор да буду или сиромашни бесперспективни Срби или добростојећи перспективни Црногорци.⁶³

Друго је питање колико се нова државна идеологија и нова идентитетска конструкција заиста укоренила међу људима, а колико је она постала једна лицемерна глазура у коју слабо ко верује, али је се због страха и интереса сви морају придржавати. То посебно важи за Црну Гору која је и даље прилично породично и усмено оријентисана заједница. Приметно је да је сваки велики успех националних спортских тимова Србије или нпр победа Марије Шерифовић на Евровизији довољна да за тили час стргне вештачки кројену кошуљу и да испод ње провали суштинска припадност српском етничком простору и осећај припадности српском корпусу.

Данас, је међутим, Црна Гора изразито подељено друштво у коме се бар један, значајан део популације тврдо држи традиционалног српског идентитета, и свакодневно се могу видети ломови унутар породица и братстава.⁶⁴ Време ће показати куда ће све то да води и у којој мери се овај пројекат који је још крајем деветнаестог века замишљен у бечким лабораторијама, заиста дугорочно може реализовати и заживети.

За Србе из чијег су етничког корпуса током двадесетог века извучени Бошњаци, Срби католици, велики део Македонаца и коначно Црногорци, овај последњи идентитетски пројекат који се пред нашим очима остварује има огромну важност. Чињеница да Србија као држава и српска елита нису створили никакву стратегију за заустављање таквог процеса и за одбрану српског идентитета у Црној Гори. Такви напори су били резултат излованих појединаца и слабих ад хок група. Штавише, представници државе су некад чак директно помагали такве тенденције као што је на пример учешће председника Србије Бориса Тадића на предизборним скуповима ДПС-а за локалне изборе у Будви тек неколико месеци пред референдум.

Разумевање онога што се у Црној Гори дешавало и још увек дешава, важно је и зато да би се разумело како одређени западни кругови настављају да исти рецепт примењују и на оно што је од Срба и Србије остало. Неоспорно је да се за подручје БиХ стално спекулише са оживљавањем Калајевог унитаристичко-босанског програма. У Војводини је већ дуже време на сцени

⁶³ О томе у Morrison, *op. cit.*, стр. 199.

⁶⁴ Као резултат ове потпуно измењене природе савремене црногорске државе, на попису из 2003. године некада јединствени православни корпус поделио се на три групе: око 200.000 који су се изјаснили као Срби, исто толико њих који су се изјаснили као Црногорци који говоре српским језиком и остатак (60-70.000) који су Црногорци који говоре црногорским језиком. Добру анализу садашњег стања и програм за аутономно развијање данас угрожене српске заједнице у Црној Гори износи Александар Раковић у књизи Ничевић (ур), (2006), стр. 40. Погледати и остале прилоге који су стварајући програм Српске листе инсистирали на коначном раздвајању оних православних грађана Црне Горе који желе да остану интегрални део српске нације од *новоцрногораца*, који данас сачињавају „црногорску нацију“.

изградња војвођанског идентитета која прати пузајуће заокруживање њене самосталности и постепено издвајање из економског и уставно-правног система Србије. Штавише, на основу претходног искуства многи су у новом Закону о регионалном развоју донетом 2009, видели почетак стварања будућих протодржавица, али и зачетке нових идентитета: Шумадинаца, Београђана, Јужносрбијанаца итд. Црногорски случај показује да је уз финансијска средства, контролу медија и довољно времена, много тога могуће.

ЛИТЕРАТУРА:

- Алексић, Б, (2002), *Црвено-Црна Гора*, Омладински интелектуални центар, Никшић.
- Андерсон, Б, (1998), *Нација, замишљена заједница*, Плато, Београд.
- Андријашевић, Ж, - Рагочер, Ш, (2006), *Историја Црне Горе*, Центар за иселенике Црне Горе, Подгорица.
- Bieber, F. (ур.), (2003), *Montenegro in Transition: Problems of Identity and Statehood*, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden,
- Богуновић, Н, (2008), *Српско-црногорска размеђа: два века односа Србије и Црне Горе*, Политика А.Д,
- Булатовић, М, (2004), *Правила ћутања*, Народна књига, Београд.
- Deutsch, Karl (1953), *Nationalism and Social Communication*, Technology Press, John Wiley and Sons.
- Deutsch, Karl & Foltz, W. J. (eds.), (1962) *Nation-Building*. New York: Atherton Press.
- Екмечић, М, (2002), *Дијалог прошлости и садашњости*, Службени лист СРЈ, Београд.
- (2008), *Дуго кретање између клања и орања*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
- Fleming, T, (2002), *Montenegro: The Divided Land*, Chronicles Press, Illinois.
- Гелнер, Е, (1997), *Нације и национализам*, Матица Српска, Нови Сад,
- Ђурковић, Миша (2002), *Диктатура, нација, глобализација*, ИЕС, Београд.
- Хобсбаум, Е, и Рејнцер, Т, (ур.), (2002), *Измишљање традиције, XX век*, Београд.
- Хобсбаум, Е, (1997), *Нација и национализам од 1780*, Филип Вишњић, Београд
- Ичевић, Д, (1998), *Црногорска нација*, Форум за етничке односе, Београд,
- Јовановић, Б, (1989), *Црногорци о себи*, друго издање, Слобода, Београд.
- Кнежевић, М, (2007), *Изневерена држава*, Институт за политичке студије, Београд.
- Ковић, М, (2008), *Дизраели и источно питање*, Клио, Београд.
- Краљачић, Т, (1987), *Калајев режим у Босни и Херцеговини*, Веселин Маслеша, Сарајево.
- Ломпар, М, (2009), „Титоизам и хрватска културна политика“, <http://www.slobodanjovanovic.org/2010/01/08/titoizam-i-hrvatska-kulturna-politika/>.
- Мандића, Д. (1973), *Црвена Хрватска у свијетлу повјесних извора*, треће издање ЗИРАЛ, Рим Чикаго.
- МЕД – Маркс-Енгелс, *Дела*, Институт за изучавање радничког покрета, Просвета, Београд, 1979, т. 4, 9.
- Milojkovic-Djuric, Jelena (2000), "Benjamin von Kallay's Role in Bosnia-Herzegovina, 1882-1903", *Serbian Studies Journal*, vol 14, no. 2, pp. 211-220.

- Молнар, А, (2001), „Национализам Фридриха Енгелса“, *Социологија*, vol. 43/1, стр. 81-90.
- Morrison, K. (2009), *Montenegro: A Modern History*, I.B. Tauris.
- Никчевић, Ж, (ур), (2006), *Права Срба у Црној Гори*, Игам, Београд.
- Пилар И, (1990), *Јужнословенско питање*, Вараждин.
- Ракочевић, Н, (1965), *Црна Гора под Аустро-угарском окупацијом*, докторска дисертација, Београд.
- (1969), *Црна Гора у Првом свјетском рату*, Обод, Цетиње.
- Seton-Watson, R. W, (1913), *Die Südslawische Frage im Habsburger Reiche*, Meyer & Jessen, Berlin.
- Стаматовић, А, (2000), *Историјске основе националног идентитета Црногораца 1918-1953*, СРС, ЗИПС, Београд.
- (2007), *Антисрпство у убеницима историје у Црној Гори*, Српско народно вијеће, Подгорица.
- Szporluk, R, (1988), *Communism and Nationalism: Karl Marx versus Friedrich List*, Oxford University Press.
- Тамир, Ј, (2002), *Либерални национализам*, Филип Вишњић, Београд.
- Терзић, М, (2001), «Идеолошки корени црногорске нације и црногорског сепаратизма» у *Слово о Црној Гори*, Српски форум Црне Горе, Вијеће народних скупштина, Подгорица.
- Тредвеј, Џ. Д., (2005), *Соко и орао: Црна Гора и Аустро-Угарска 1908-1914*, Историјски институт Црне Горе, Санус, Подгорица.
- Живојиновић, Драгољуб (2006): „Италијанско-црногорска војна конвенција из 1919 године“, у Ђорђе Х. Лопичић (ур.), *Студије и огледи о дипломатији Црне Горе*, Ваша књига, Београд, 2006, стр. 793 - 816.
- Штедимлија, С. М, (1937), *Основе црногорског национализма*, Путови, Загреб,
- Штедимлија, С. М, (2005), *Црна Гора у Југославији*, Никола Пашић, Београд.

Миша Ђурковић
Institut for European Studies
Belgrade

S u m m a r y

HOW THE NATIONS ARE BEING CONSTRUCTED: THE MONTENGRIN CASE

Abstract: The author analysis a problem of construction of small nations as a part of geopolitical strategies of the big powers. He investigates birth and development of constructivist theory of identity after the Second World War, which helped better understanding of complex processes of making and developing of nations, but at the end finished as a radical position in which constructing is equalized with pure fiat and de facto leads to delegitimization of long lasting national projects.

In this article focus is settled on very indicative case of development of Montenegrin nation. Author claims that huge strategic plan of acting of the big powers toward Balkans area in the last two centuries is based on containment and suppressing of Serbian ethnic population, changing of their identity (especially at the border area), and on preventing of creation of serious Serbian state that would unite majority of Serbs. Political games

surrounding the change of identity of Montenegrins are perceived as a part of this broader picture.

Author starts with presentation of motives that were used for creation of separate identity of this small country inhabited with Serbian population. As a birth place of this idea he indicates Vienna and Budapest at the end of 19th century, which also had support of some very influential English intellectual circles. The next step in chronology is made by Croatian catholic intellectuals like Ivo Pilar and Milan Shuffly, but crucial contribution is given by the Communist party of Yugoslavia, which introduced separate Montenegrin nation. There are also internal incentives such as political ambitions of King Nikola, material and status interests of new court elite and finally regional specificity and history of statehood.

Then, the author displays the phases in the construction and shows how incentives for this development were coming mostly from Vienna, Vatican, communist Moscow and lately from Washington. He proves that no one of the Montenegrin federalists in the twenties denied their belonging to the Serbian ethnic corpus. The real industry of identity started after the Second World War. Especially significant was a period during the time of Croatian Maspok. It is the period when Njegos chapel was destroyed to be replaced with Mestrovic's mausoleum, and when Titograd's University and Montenegrin Academy of Sciences and Arts were established. This is followed by the part in which author displays radicalization of mentioned tendencies at the beginning on 1990's and especially the way in which they were adopted as a platform for independence after 1997 when Djukanovic took the power, and 1999 when Jevrem Brkovic returned from Zagreb.

Final part of the article deals with the elements of construction of the "Montenegrin nation" that have been created and developed in the last fifteen to twenty years: language, alphabet, church, symbols and institutions. It becomes clear that method of implementation of the politics of reconfiguration of identity is based on permanent step by step transformation of the mainstream of public discourse. Especially young generations and university elite are perceived as a target for this identity politics. The whole this construction is based on lies, propaganda and historical forgeries. The time tell how successful they were, but cases like Vojvodina already indicate tat the same model is on a way to be used in other areas.

Key words: nation, Serbs, Montenegrins, Austro-Hungary, construction